

Recensie

Dirk Van Hulle. *De kladbewaarders* (2007)

Arwin van der Zwan

Volgens Dirk Van Hulle¹ (1966) is zijn laatste boek *De kladbewaarders* “een inleiding tot wat in Frankrijk critique génétique wordt genoemd” (7). *Critique génétique*, of ‘tekstgenetica,’ is het onderzoek naar literaire schrijfprocessen dat plaatsvindt op basis van de zogenaamde *avant-texte*: lectuurnotities, kladversies, schema’s, typoscripten en ander materiaal dat voorafgaat aan het uiteindelijke literaire werk. De tekstgenetica, ontstaan in Frankrijk in de jaren zestig, zet zich af tegen het romantische idee van intuïtieve *creatio ex nihilo*. Voor tekstgenetici is een literair werk het resultaat van een complex schrijfproces dat door de analyse van tekstuele sporen inzichtelijk gemaakt kan worden.

Hoewel dit ook de uitgangspunten voor Van Hulle’s studie zijn, kan *De kladbewaarders* met moeite een serieuze inleiding in de tekstgenetica genoemd worden. De lezer zal vergeefs zoeken naar de onderdelen die een inleiding behoeft. Er ontbreekt bijvoorbeeld een

1 Van Hulle, docent Engelse literatuur aan de Universiteit Antwerpen, is gelieerd aan The European Society for Textual Scholarship. Hij heeft bijna 250 academische publicaties op zijn naam, waaronder de studies *Textual Awareness. A Genetic Study of Late Manuscripts by James Joyce, Marcel Proust and Thomas Mann* (2004) en *Manuscript Genetics. Joyce’s know-how; Beckett’s nobow* (te verschijnen in 2008).

uiteenzetting van de belangrijkste onderwerpen en discussies binnen het vakgebied, een overzicht van de intellectuele en institutionele ontwikkeling van de discipline zelf, en niet in de laatste plaats een uitgebreid methodologisch en theoretisch kader waarbinnen het tekstgenetisch onderzoek plaatsvindt. Daarnaast ontbreken een overzichtelijke structuur, bibliografische verwijzingen voor ‘further reading’ en een uitgebreid notenapparaat. Noch geeft Van Hulle een adequate rechtvaardiging voor de tekstgenetica; hij ontwijkt een grondige theoretische en wetenschapsfilosofische discussie door te stellen: “Het manuscript is het bestuderen waard, alleen al omdat het er is” (12).

Opmerkelijk is bovendien dat Van Hulle geen vertaling geeft van de vele niet-Nederlandse teksten die hij citeert; ook dit strookt niet met het idee van een inleiding. Van de lezer wordt verwacht niet alleen het Engels, maar ook het Frans en het Duits machtig te zijn. In dat geval kan beter gebruikgemaakt worden van de oorspronkelijke Franse publicaties op dit gebied. Op een gegeven moment wordt de lezer zelfs zonder vertaling geconfronteerd met het veertiende-eeuwse *volgare* van Dante, dat ook nog foutief wordt geciteerd, waardoor een ongrammaticale zin ontstaat. Dit is echter een detail in vergelijking met de serieuzere tekortkomingen van dit boek.

Onder de misleidende titel “Korte geschiedenis van het moderne manuscript” (12), begint Van Hulle zijn studie met een beknopt chronologisch overzicht van de verschillende houdingen die schrijvers hebben aangenomen ten opzichte van hun kladwerk. In samenhang met de toenemende status van de auteur, vindt rond 1800 in dit opzicht een historische kentering plaats. Schrijvers zoals Goethe beginnen hun kladwerk op een systematische manier te bewaren. Mede door de omvang en lange ontstaansgeschiedenis van *Faust* groeit het “besef dat de tekstversies van een werk momentopnamen zijn van bepaalde fasen in de ontwikkeling van een auteur en van een poëtica” (21). Belangrijk is ook het moment dat Victor Hugo besluit zijn handschriften aan de *Bibliothèque nationale de France* te schenken. Wanneer het bewaren van kladwerk vooral in de twintigste eeuw uitgroeit tot een internationaal fenomeen, worden persoonlijke documenten objecten voor tekstgenetisch onderzoek.

Tekstgenetici verschillen van meer traditionele literatuurwetenschappers doordat zij zich richten op het onstabiele en dynamische

karakter van literatuur als proces in plaats van het definitieve literaire werk. Aan de ene kant relativeert deze nadruk op het onstabiele karakter van het schrijfproces de onaantastbare status van klassieke werken; aan de andere kant zijn het vooral de grote modernistische schrijvers van wie het kladwerk waardevol voor onderzoek wordt geacht. Van Hulle richt zich in *De kladbewaarders* voornamelijk op canonieke schrijvers zoals James Joyce, Marcel Proust, Samuel Beckett en Thomas Mann. Zodra ‘avant-tekstueel’ materiaal door middel van edities toegankelijk is gemaakt, kan de dynamiek van het schrijfproces worden geduid. Binnen de tekstgenetica zijn hiervoor verscheidene analytische begrippen ontwikkeld, die Van Hulle opsomt maar uiteindelijk nauwelijks toepast in zijn analyses. Aan de hand van de fasen die onderscheiden kunnen worden in het literaire schrijfproces, deelt Van Hulle zijn studie in in drie delen: ‘exogenese,’ ‘endogenese’ en ‘epigenese.’

In het eerste deel van *De kladbewaarders* behandelt Van Hulle de exogenese (letterlijk: buiten het ontstaan). Aanvankelijk lijkt het duidelijk wat dit inhoudt: “Bij exogenese ligt de nadruk op de extratekstuele impressies – lectuur over een bepaald onderwerp, onderzoek, selectie van materiaal” (35). Het draait hier dus om tekstuele verwijzingen, bijvoorbeeld in de vorm van marginalia of lectuurnotities, naar bronnen die tijdens het schrijfproces zijn gebruikt. Er zijn verschillende soorten exogenetisch materiaal. ‘Paralipomena,’ waarvan de lectuurnotities deel uitmaken, is volgens Van Hulle het materiaal van de schrijver dat voorafgaat aan het uiteindelijke werk, maar niet gezien kan worden als een kladversie: voorbeelden zijn schetsen, schema’s, samenvattingen, plannen en dergelijke. Paralipomena zoals schetsen verwijzen echter niet naar thematische bronnen en ondermijnen daardoor Van Hulle’s oorspronkelijke definitie van exogenese.

Nog problematischer zijn de exogenetische categorieën die Van Hulle ‘realia’ (bijvoorbeeld de Eerste Wereldoorlog of de Titanic) en ‘parafernalìa’ (bijvoorbeeld de wandelstok van Joyce) noemt. Zaken en gebeurtenissen in de werkelijkheid die op een of andere manier invloed hebben gehad op een werk, vallen natuurlijk eerder onder biografische of historische bestudering, en houden weinig tot geen verband met kladwerk. Dergelijk afdwalen van het oorspronkelijke onderwerp is een belangrijk aspect van de schrijfmethode van Van Hulle zelf. Zo zijn de avonturen van Joseph Conrad in Congo – volgens Van Hulle een

voorbeeld van realia – aanleiding voor een impressionistische uitweiding over *Heart of Darkness* die weinig met tekstgenese te maken heeft. Verder leidt een opgezette papegaai, een voorbeeld van paraferalia, tot reflecties over de poëtica van Flaubert en onverschillig welke andere schrijver die iets geschreven heeft over vogels. Door middel van dergelijke associaties verbindt Van Hulle dikwijls fragmentarisch materiaal dat weinig verband meer houdt met het centrale idee van zijn betoog.

Het feitelijke schrijfproces zelf, de endogenese (letterlijk: binnen het ontstaan), bestaat uit de verschillende technieken om het exogenetische materiaal te bewerken. ‘Monteren,’ bijvoorbeeld, zou een goede term zijn voor de “ordering en (her-)schikking van het tekstmateriaal” (95). Van Hulle, echter, ziet monteren als het incorporeren door de schrijver van ‘vreemd’ materiaal in het ‘eigen’ verhaal. Aangezien Van Hulle in het eerste deel van *De kladbewaarders* betoogt dat werken opgebouwd zijn uit reeds bestaand materiaal, ondermijnt deze tegenstelling in feite het tekstgenetische credo dat *creatio ex nihilo* niet bestaat. Welbeschouwd gaat dit hoofdstuk ook eigenlijk niet over montage, maar vooral over de manier waarop Thomas Mann zijn *Dr. Faustus* schrijft in dialoog met Goethe’s *Faust*. De onduidelijkheid over het begrip monteren wordt dus enigszins gecompenseerd door Van Hulle’s kennis over de bekende modernistische schrijvers. Meer informatie over montage bevat daarentegen het daaropvolgende hoofdstuk over ‘demonteren.’ Dit begrip, waarvan de precieze betekenis onduidelijk blijft, is gebaseerd op een enkel avant-gardistisch experiment van de obscure Belgische schrijver Raymond Brulez, hetgeen een meer algemene toepassing twijfelachtig maakt.

Gelukkig bevat *De kladbewaarders* ook sterke hoofdstukken. De complexe manier waarop Proust gewoon was tekstpassages uit zijn notitieboekjes te herschikken tijdens het schrijfproces van *À la recherche du temps perdu* is een prikkelend voorbeeld van ‘assembleren.’ En ‘recycleren’ is een treffende benaming voor de mechanische techniek waarmee Joyce zijn enorme hoeveelheid heterogene leetuurnotities verwerkte tot bijvoorbeeld *Finnegans Wake*. Van Hulle is op zijn best wanneer hij, zoals in het geval van Joyce, aantoonst dat zowel het karakter van het exogenetische materiaal als de specifieke endogenetische schrijftechnieken essentiële onderdelen zijn van de poëtica van een

schrijver. Of wanneer zijn onderzoek naar verschillen in schrijftechniek bijvoorbeeld nieuwe inzichten kan bieden in de reeds veel bestudeerde relatie tussen Joyce en Beckett.

Ten slotte behandelt Van Hulle de epigenese (letterlijk: na het ontstaan). Dit lijkt een *contradictio in terminis* te zijn, aangezien het ontstaan van een tekst niet na publicatie kan plaatsvinden. Maar volgens Van Hulle is het niet altijd duidelijk wanneer een werk werkelijk af is, en waar dus de grens ligt tussen *avant-texte* en tekst. Zo zijn er bijvoorbeeld schrijvers die hun eigen werk vertalen, wat de relatie tussen origineel en vertaling ter discussie stelt. Of auteurs die hun eigen toneelstukken regisseren en aanpassingen in het script maken voor een specifieke voorstelling.

Ondanks de vele erudiete interpretaties van de genoemde modernistische schrijvers, kan over het algemeen gesteld worden dat *De kladbewaarders* een aantal ernstige tekortkomingen bevat. Bovenal lijdt het boek aan de discrepantie tussen Van Hulle's fragmentarische, associatieve schrijfwijze en de beoogde indeling op basis van analytische begrippen, waarvan de validiteit en bruikbaarheid vaak twijfelachtig zijn. Dikwijls ook verliest Van Hulle in zijn uitweidingen het verband met het oorspronkelijke vertrekpunt en met het idee van kladwerk op zich uit het oog. Daarnaast lijken sommige hoofdstukken slechts geschreven om handschriften uit het Antwerpse archief te kunnen reproduceren. De afbeeldingen hiervan spreken tot de verbeelding, maar worden vrijwel zonder grondige analyse gepresenteerd. Kortom, dit boek kan onder geen beding een serieuze inleiding in de tekstgenetica voor de kritische student genoemd worden. Hooguit kan het dienstdoen als eerste kennismaking met dit onderwerp voor een algemener publiek.

Dirk Van Hulle. *De kladbewaarders*. Nijmegen: Vantilt, 2007. ISBN 9789077503881. € 22,50.